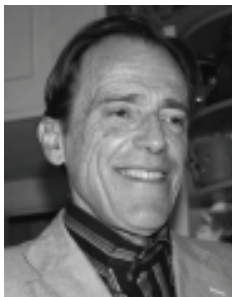


Öka det nordiska samarbetet i skadeståndsrätt

Vilka är de gemensamma principerna?

av Bill W. Dufwa



Bill W. Dufwa
bill.dufwa@wanadoo.fr

Fristående akademiska grupper i Europa har framlagt direktivförslag vari ingen hänsyn tagits till de nordiska synpunkterna på hur skadeståndsrätten bör utvecklas. Norden bör inte stå svarslös. Ett ökat nordiskt samarbete i skadeståndsrätt bör inledas och inrikta sig på att försöka fastställa vilka våra gemensamma principer på området är. Det säger sig självt att samarbetet inte bara bör ta sikte på den allmänna skadeståndsrätten utan även på de särskilda ersättningsanordningar som delvis har fått ersätta skadeståndsrätten i Norden.

I. Diskussionen

Mina båda upprop i NFT 2007 (nr 2 och 3) var väsentligen föranledda av mina erfarenheter från åratals arbete i flera fristående akademiska grupper i Europa vilkas uppgift varit att försöka utvinna principer för en europeisk skadeståndsrätt.¹ Mitt budskap i uppropen var följande. Grupperna har på grund av bundenhet vid egna rättssystem inte förmått beakta de nordiska synpunkterna på hur skadeståndsrätten bör utvecklas. Som motvikt till de principer för en europeisk skadeståndsrätt som framlagts bör ett förnyat nordiskt samarbete på området inledas i syfte att tydliggöra dessa nordiska aspekter.

Uppropen medförde flera kommentarer i förra årets sista nummer (4). De är skrivna av Bertil Bengtsson, Ulf Bernitz, Bo von Eyben, Mårten Schultz, Jessika van der Sluijs, Erland

Strömbäck och Staffan Vängby. Deras synpunkter är alla ytterst givande. Resultatet har redan nu blivit en nyanserad diskussion av betydelse långt utanför skadeståndsrättens gränser. I ett nötskal fångas här alla de speciella svårigheter Sverige står inför när den rättsliga europeiska integrationen aktualiseras.

Huvudfrågan är om de direktivförslag som kommit och som kan komma bör medföra ett ökat nordiskt samarbete på skadeståndsrättens område. Alla debattörer kan tänka sig ett sådant samarbete. Även den till mina upprop mest negative, Bo von Eyben, säger sig trots allt beredd att acceptera ett slags nordiskt

Bill W. Dufwa är professor emeritus i försäkringsrätt vid Juridiska fakulteten, Stockholms universitet. Han arbetar väsentligen i Paris med arbete i grupper som eftersträvar en europeisk civilrätt.

samarbete men inte förrän man mot alla odds är framme vid ett konkret lagförslag från kommissionens sida:

”Udvikler de foreliggende initiativer sig til en slags europeisk ”Restatement” af erstatningsretten, bør vi derfor også forsøge at få den til at afspejle nordiske synspunkter (selv om det åbenbart er svært), således at den i bedste fald kan inspirere andre lande ved nationale reformer.”²

Bengtsson tycks lika försiktig när det gäller vid vilken tidpunkt samarbetet skall sätta in, men har icke desto mindre en mer positiv ton till samarbetet som sådant:

”Däremot finns det goda skäl till mera intensiva nordiska kontakter, både på departementsnivå och mellan akademiker, för att klargöra inställningen i de olika länderna och förbereda en gemensam ståndpunkt om det blir dags för skadeståndsdiskussioner inom EG.”

Även Strömbäck är beredd till ett samarbete men inte längre än till ”en förberedande analys av likheter och olikheter” för att se problemen klarare.³

Majoriteten av debattörer (Bernitz, Schultz, von der Sluijs och Vängby) är däremot på ett mer oreserverat sätt positiv till ett ökat nordiskt samarbete mot bakgrunden av de direktivförslag som kommit och kan komma.

Av de många olika aspekter på mina upprop som kommentarerna rymmer begränsar jag mig till att bemöta de följande. Samtidigt förtydligar jag min egen uppfattning.

2. Mångfaldens betydelse

Mina upprop i NFT var en brutal påminnelse om verkligheten. Vi befinner oss i ett Europa som skälver av dynamik och en alltmer påtaglig strävan mot social, kulturell och rättslig gemenskap. Men detta är en sak. Europeiseringen har självfallet gränser. Det kan från EU:s sida aldrig bli fråga om ett utplånande av

alla nationella skillnader i rättsligt hänseende. Tvärtom. Även för den som önskar större enhetlighet är de nationella olikheterna i grunden önskvärda. De verkar som konkurrensfaktorer i riktning mot allt större fulländning av den europeiska ländernas samhörighet. Skiljaktigheterna är sålunda ytterst önskvärda och i gemenskapen finns inbyggda garantier för att kommissionen eller någon annan instans inte kan komma åt dem i riktning mot total ”enhetlighet”.⁴

Brottningen mellan enheter och delar härav är ett stort tema i mänsklighetens historia. Det ger sig ständigt till känna och i dess mest skilda sammanhang. Redan på 1600-talet kunde en fransk matematiker⁵ sammanfatta följande sanning om kristenhetens förhållande till påven:

”Mångfald som inte kan förminskas till enighet är förvirring;

Enighet som inte beror på mångfald är tyrranni.”⁶

Den erfarenhet som dessa ord ger uttryck för i naturvetenskap såväl som på ett mänskligt plan kan utan vidare överföras på dagens ansträngningar att åstadkomma en större rättslig enighet i den europeiska gemenskapen.

Den skandinaviska modellen för skadeståndsrätt är en del av EU:s mångfald. Den bygger på idén om försäkringens betydelse för skadeståndsrätten. När man möter förslag till principer för en europeisk skadeståndsrätt som inte tillräckligt respekterat denna del av mångfalden kan man som Bo von Eyben engagerat försöka analysera och förstå projekten men ändå till sist underkänna dem. Men jag har svårt att förstå inställningen hos en rättsvetenskapsman, som bara rycker på axlarna och utan vidare totalt nonchalerar dem. Redan ett förslag av denna internationella typ sätter spår inte bara i Europa utan över hela världen. I den mån de principer jämte motiv som uppställs influerar lagstiftaren, domstolar eller rättsvetenskap i ett land

kan avståndet mellan Norden och det andra landet komma att öka. Varför och hur detta sker är det just rättsvetenskapsmannens plikt att undersöka. Redan av denna anledning är det mig helt främmande att från början vilja utesluta en förändring som skulle kunna komma av ett om än för Norden otillräckligt utformat direktivförslag. Låt mig ge ett exempel på vad jag menar härmed.

3. Produktansvarsdirektivet

När EG-kommissionen i juli 1976 lade fram ett utkast till rådsdirektiv om samordning av medlemsstaternas rättsregler om produktansvar⁷ kom detta att på de flesta punkter överensstämma med en konvention rörande produktansvar för personskador som hade utarbetats av Europarådet och som senare öppnades för undertecknande den 27 januari 1977. I en tänkt ny upplaga av min bok *Produktansvar (1975)* ingick som ett särskilt kapitel en noggrann analys av Europarådskonventionen. Sedan dåvarande professorn i försäkringsrätt Jan Hellner läst mitt manuskript hade han inga andra förslag till ändringar av manuskriptet än ett enda. Han rådde mig att helt utelämna kapitlet om Europarådets konvention om produktansvar. Motiveringen var enkel och direkt. ”Sverige kommer aldrig att antaga en sådan lagstiftning”. Konventionens bärande idé var ett utvidgat skadeståndsansvar och detta passade inte in i de stämningar och värderingar som vid den tiden härskade i såväl det svenska lagstiftningsarbetet som vår rättsvetenskap. Försäkringslösningar var det riktiga alternativet. Jag hade svårt att förstå Hellners ställningstagande, inte minst från rättsvetenskaplig synpunkt och händelsen blev upphov till en brytning mellan oss som pågick i många år. I dag omfattas alla medlemsstater av EU av det produktansvarsdirektiv som 1985 blev antaget av EU.

4. Blir det någonsin ett direktiv om allmänt skadeståndsansvar?

Flera (se särskilt Bernitz,⁸ von Eyben⁹ och Vängby¹⁰) är skeptiska till möjligheterna att direktivförslag i riktning mot en allmän europeisk skadeståndsrättslig lagstiftning kommer att ha framgång under överskådlig tid. Jag *delar* denna skepsis. För det *första* kan inte alla länder på en gång svälja för mycket. Detta gäller åtminstone om den slutliga lagstiftningen blev lika omfattande som de hittillsvarande projekten. Det är här som med en europeisk konstitution. Endast mycket kortfattade regler skulle antagligen ha en chans att överleva.

För det *andra* är det svårt att finna ett verkligt behov av en sådan lag. Stränga krav ställs på att en för Europa gemensam lag verkligen gynnar integrationen. Och det är också typiskt att grupperna som lagt fram förslagen inte själva förmått klargöra integrationsbehovet såvitt avser deras förslag. Bernitz har helt rätt. Utan ett övertygande integrationsbehov ingen harmonisering av detta slag. Man har onekligen en känsla av att grupperna arbetat med enbart ett komparativt material och att detta skett utan känsla för eller hänsyn till den slutliga verkligheten. Hur anorlunda är inte situationen när det gäller kontraktsrätten. Det framgångsrika bemötande European Insurance Contract Law Group (om denna grupp se 9 nedan) fick av kommissionen berodde enbart på att gruppen på ett mycket tydligt och konkret sätt kunde visa hur stort behovet var i Europa av en gemensam lagstiftning på försäkringsavtalsrättens område. Försäkringsbolagen föredrog att hålla sig till den egna nationella marknaden. Olikheterna mellan ländernas försäkringsavtalsrätt var för stora för att det skulle vara lönsamt att satsa fullt på verksamheten utanför det egna landet. Konkurrensen mellan de europeiska ländernas försäkringsbolag minskade på detta vis och detta var till försäkringstagarnas

nackdel.

Jag vill dock inte gå så långt som till att från politiskt håll uppfatta reformprojekten i skadeståndsrätt som en ”grundläggande akademisk exercis” (Bernitz)¹¹. Det finns onekligen ett tryck mot rättslig enhetlighet från Europaparlamentets och vissa andra instansers sida och detta kan väl uppfattas som politiskt. När parlamentet gång på gång ropar på en mer enhetlig civilrätt för Europas del kan redan detta strängt taget också sägas ge uttryck för ett integrationsbehov. De europeiska medborgarna känner sig inte trygga i en värld där de rättsliga realiteterna växlar så till den grad när man går över gränsen till ett annat europeiskt land än det egna.

5. Allt är möjligt

Min skepsis gäller dagens situation och den närmaste tiden framöver. Allt är möjligt. Man får inte bedöma vad som är möjligt och vad som inte är det efter vad som är troligt och vad som inte är det i vår mening.¹² Europa kan en dag hamna i ett läge där avsaknaden av gemensamma rättsregler i en särskild fråga framstår som en så allvarlig brist att entusiasmen för mer rättslig enhetlighet i allmän skadeståndsrätt vaknar och sätter fart, låt vara att det i dag är svårt att finna ett sådant läge. Man kan inte heller utesluta en utveckling som startar med endast vissa delar av den allmänna skadeståndsrätten men som efter framgång smittar av sig på andra. Ett exempel ger ersättningarna för personskador. Det har ofta sagts att den europeiska medborgaren borde kunna sätta sig i en bil, åka tvärs igenom Europa och ha anledning räkna med att storleken på särskilt ideell ersättning blir densamma var än olyckan händer. Kunde staterna komma överens i detta avseende ligger vägen öppen för ytterligare delar av skadeståndsrätten där en samordning på motsvarande kan te sig särskilt angelägen. Detta är den berömda ”smitt-effekten” i integrationsarbetet.

6. Speciella områden av skadeståndsrätten?

Bo von Eyben avslutar sin kommentar med att peka på en annan väg än den som gäller den allmänna skadeståndsrätten, nämligen att koncentrera europeiseringen till särskilda praktiskt avgränsade områden av skadeståndsrätten.¹³ Även andra debattörer (Bengtsson,¹⁴ Bernitz¹⁵ och Strömbäck¹⁶) är inne på samma sak. Det finns från EU-synpunkt all anledning att se mera pragmatiskt på behovsfrågan. Som exemplet med bilar visar ovan kan det finnas vissa områden där en europeisk samordning skulle innebära en stor lättnad och förenkling i integrationsarbetet. Ett sådant är onekligen *trafikskaderätten*, som lätt aktualiseras över gränserna. En grupp, ledd av den tyske advokaten Rothley, har tagit fasta på detta och i den ena delfrågan efter den andra försökt åstadkomma enighet mellan representanterna för olika länder. I en grupp tog man sikte på personskadeersättningarna vid trafikskador och resultatet hade onekligen en viss framgång. Man hade här kommit överens om standardiseringar av ersättningarna för *ideell skada* av ungefär samma slag som är vanliga i Norden. I grupperna fanns både jurister och läkare. Men efteråt kritiserades arbetet. Franska läkare gjorde gällande att de inte var tillräckligt representerade och pekade på att läkare från både Storbritannien och Norden saknades.¹⁷

Standardiseringar av ideella ersättningar vid trafikskada kan förefalla vara en förhållandevis enkel uppgift genom sin starka begränsning. Men i själva verket är området *svårt att harmonisera* kanske framför allt därför att dessa ersättningar varierar även inom ett och samma land. I Italien ersätts ideell skada (”danno biologico”) inte med samma belopp i hela landet. Beloppen växlar med olika regioner och Högsta domstolen kommer liksom i Frankrike endast i undantagsfall att få pröva frågan. Läget för gemensamma tabeller för

Norden är dramatiskt mycket bättre. Här borde det lyckas. Och om man vill kan passivitet här från de nordiska ländernas sida vändas mot varje försök att åstadkomma rättslig europeisering i skadeståndsrätt. Om inte de nordiska länder lyckas komma överens i frågan om standardisering av ideell ersättning – hur skall alla de 27 europeiska länderna någonsin komma att lyckas med samma projekt?

Rothleys ansträngningar såvitt avser ideell ersättning begränsades till trafikskaderätten även om man var medveten om att en standardisering härifrån kunde erövra även andra områden. Mera angeläget, men kanske än svårare att harmonisera, tycks vara *ansvarsförutsättningarna* i trafikskaderätten. Även denna centrala del av skadeståndsrätten upptog under ett par år Rothleys tid, nämligen då en grupp arbetade med frågan om ett strängare skadeståndsansvar till förmån för särskilt sårbara trafikanter (passagerare, cyklister och gångtrafikanter). Skall ansvaret vara rent strikt, bygga på culperegeln eller på presumerat culpaansvar? Och på vem skall det placeras när det gäller personskador, på den obligatoriska trafikförsäkringen som i Sverige och Finland eller på individen? Det enda som är klart är att motorfordonsdirektiven föreskriver en obligatorisk trafikförsäkring, men ej vad denna skall innehålla. Försök att få motorfordonsdirektiv att innehålla ansvarsregler har misslyckats efter att ha blivit motarbetade på formella grunder; de administrativa frågor motorfordonsdirektiven handlande om sades vara en sak, ansvarsspörsmål en annan.¹⁸ Och även här gäller vad nyss sades om standardiserade ideella ersättningar. Om inte de nordiska länder kan komma överens – hur skall någonsin alla 27 medlemmar av EU kunna göra det?

7. Samarbete med någon av EU:s stormakter?

Staffan Vängby understryker att de nordiska EU-medlemmarna tillhoppa utgör en försvinnande liten del av hela gemenskapen. Kan man inte, menar han, kompensera denna litenhet genom att liera sig med någon av EU:s stormakter? Som en sådan samarbetspartner pekar Vängby med all rätt på Frankrike, huvudlandet för den rättsfamilj till vilken den svenska skadeståndsrätten hör. Det är mig en glädje att kunna tala om att jag sedan ett par år i just detta syfte samarbetar med professor Geneviève Viney, den franska skadeståndsrättens stora auktoritet. Vi har inte kommit långt, det måste medges, men försöker hitta de absolut mest centrala principer som kan förena svensk och fransk skadeståndsrätt. I en kompromiss i riktning mot en mer svenskt orienterad lagstiftning på området är Viney till och med beredd att avstå från det för varje fransk jurist så heliga strikta skadeståndsansvaret för saker som man har i sin vård ("gardeansvaret").¹⁹ Ett gemensamt förslag med det innehållet från vår sida skulle i så fall på sikt och i överläggningar om en europeisk skadeståndslag kunna påverka fransmännens kompromissvilja så att ansvaret släpptes. Ett sådant resultat skulle eliminera ett klart hinder för europeiseringen i skadeståndsrätt. Inget enda europeiskt land utanför Frankrike, möjligen med undantag för Belgien, är nämligen av allt att döma berett att acceptera ett gardeansvar som en del av en framtida ordning för Europa.

8. Representanterna

Som ett alternativ till en nordisk lagstiftning ser Bengtsson framför allt ett enigt uppträdande av de nordiska ländernas representanter vid överläggningar om en europeisk skadeståndslag. Även andra debattörer understryker direkt (Schultz²⁰) eller indirekt (von Ey-

ben²¹ och Bernitz²²) betydelsen av de insatser som kan göras av representanter för Norden.

Denna linje i diskussionen har mycket att göra med resurserna. Små länder är normalt inte lika välförsedda härmed som de stora. Detta ger omedelbart utslag i detta sammanhang. Arbetet i arbetsgrupperna är oavlönat. Representanterna får ofta själva stå kostnader för hotell och resor. I grupperna finns normalt en önskan att bredda deltagandet så att så många länder som möjligt kan delta i arbetet. Försök görs att fånga in representanter för andra länder. Detta visar sig ofta vara en svår uppgift. I Tilburggruppen gjordes försök att få med även en annan nordiska rättsvetenskapsmän än jag. Detta misslyckades. Resultatet blev detsamma när European Insurance Contract Law riktade blickarna mot andra nordiska länder än Sverige och Finland och försökte finna intresserade här. Det kan ligga mycket i Bernitz' påpekande att det svenska och nordiska agerandet i lagstiftningsfrågor på EU-planen präglas av passivitet.²³ Mot denna bakgrund finns anledning att vara försiktig med att kritisera grupper för att dessa inte har involverat representanter för vissa andra länder i arbetet.

9. När bör det nordiska samarbetet sätta in?

Som framgått ovan (1) är meningarna delade om när något bör göras. Såvitt jag förstår har de flesta av debattörerna inget emot att starta ett nordiskt samarbete omedelbart. Två av dem, von Eyben och Bengtsson, vill dock vänta. I ett avseende, som har med tidsaspekten att göra, vill jag ta avstånd från Bengtssons kommentar. Han menar att det blir föga meningsfullt för de olika regeringarna att göra något om man ändå får räkna med att en gemensam nordisk skadeståndslag inom några år kommer att ersättas av ett EG-direktiv. Samma typ av invändning riktades

från försäkringsbranschen mot strävandena att avsluta det mångåriga arbetet med en ny svensk försäkringsavtalslag.²⁴ Bengtsson accepterade då inte en sådan invändning. Det gjorde inte heller riksdagen som år 2004 antog den nya försäkringsavtalslagen (2005:104). Den lyckliga följden blev att European Insurance Contract Law Group (jfr 4 ovan) fick klar kännedom om de svenska regler som motsvarade de politiska och rättsliga värderingarna vid denna tid. Gruppen kunde beakta den nya lagen i sitt förslag till principer för en europeisk försäkringsavtalsrätt, överlämnade till kommissionen och därmed offentliggjorda den 1 januari 2008.²⁵

10. Nordisk lagstiftning?

Den mest genomgripande typen av samarbete skulle vara den som var inriktad på lagstiftning. Av titeln på mitt andra uppdrag, "En nordisk skadeståndslag?" framgick att frågan var öppen. Tanken var för mig i första hand att eliminera onödiga olikheter. Den var aldrig att reformera lagarna så att de anpassades till det utomnordiska betraktelsesättet. I den mån Bengtsson, Strömbäck och kanske von Eyben kan ha uppfattat mina appeller i den riktningen, vilket kan vara fallet, och sedan påverkats härav i sin allmänna skepsis till mina planer, är jag den förste att beklaga detta; jag borde ha uttryckt mig klarare på den punkten. Min tanke var i stället att bara stärka gemenskapen i Norden på den allmänna skadeståndsrättens område, vårda vår egen profil, för att på detta vis stå starkare när det en dag var dags. Liksom von Eyben²⁶ har jag tidigare varit benägen att försöka styra vår skadeståndslagstiftning så att det uppkom en bättre anpassning till Europa utanför Norden. Under mitt arbete med de europeiska grupperna har jag emellertid stärkts i min tro på den nordiska modellen och dess framtid.

Som Bengtsson framhåller kan det vara realistiskt att räkna med att alla nordiska

justitiedepartement skulle vara beredda att ställa upp på ett sådant arbete.²⁷ Men enligt min uppfattning skulle detta i första hand inte vara en uppgift för justitiedepartementen utan för rättsvetenskapen. Det skulle vara dennas uppgift att försöka nå målet att eliminera onödiga olikheter mellan ländernas allmänna skadeståndslagar. Denna ansvarsfördelning motsvarar den som praktiseras när fristående akademiska grupper i Europa försöker skapa principer för en europeisk skadeståndsrätt. Den har sin föregångare i det sätt varpå de stora europeiska civillagarna tillkommit. Det var här inte tjänstemän från justitiedepartement som utarbetade lag förslagen utan rättsvetenskapsmän. När frågan om en nordisk skadeståndslag blev aktuell efter andra världskriget kom justitiedepartementen också till denna slutsats. Som bekant blev det Ivar Strahl som utarbetade det svenska förslaget. Det kom att bli världsberömt och visade klart åt vilket håll den svenska modellen skulle komma att gå.

I I. Slutsats: Principer för en nordisk skadeståndsrätt bör utarbetas

Hela diskussionen leder mig fram till slutsatsen att ett nordiskt samarbete så snart som möjligt bör inledas med syftet att *fånga upp, analysera och sammanställa de principer som anses sammanhålla vår nordiska skadeståndsrätt*. Principer av detta slag kan återfinnas inte bara i den allmänna skadeståndsrätten utan också i de särskilda ersättningsanordningar som delvis fått ersätta skadeståndsrätten i Norden (jfr 6 ovan). Att Schultz, Jessika van der Sluijs och Vängby oreserverat delar denna uppfattning framgår tydligt av deras inlägg. Jessika van der Sluijs avslutar sitt inlägg med att understryka vikten av att utreda vilka de skadeståndsrättsliga likheterna och olikheterna är de nordiska länderna emellan. Genom ”att identifiera likheterna

blir det *för det första* (här kursivt) möjligt att mot Europa anta en enad front, *för det andra* (här kursivt) få till stånd ett samordnat angreppssätt gällande framtida skadeståndsrättsliga frågeställningar”.²⁸ Det kunde inte vara bättre sagt. Och kanske ligger i en sådant arbete svaret till kommissionen på frågan om det över huvud taget går att åstadkomma en europeisk samordning på den allmänna skadeståndsrättens område. Kan inte de nordiska länderna, sedan länge så nära knutna till varandra, lyckas – hur skall de 27 länderna tillsammans då någonsin kunna göra det?

Noter

- ¹ Se härom B. W. Dufwa, Integration genom fristående akademiska grupper, Europarättslig tidskrift (ERT) 2006 s. 307-331.
- ² NFT 2007 s. 346. ³ NFT 2007 s. 342.
- ⁴ Hit hör subsidiaritets- och proportionalitetsprinciperna. Den förra innebär att åtgärder inte får vidtas på högre beslutsnivå än vad som behövt. Enligt Amsterdamfördragets subsidiaritets-protokoll bör lagstiftning på gemenskapsnivå bara tillgripas när det är nödvändigt och protokollet fastslår att respekt måste visas för utformningen av medlemsstaternas rättsystem. Proportionalitetsprincipen innebär att gemenskapen inte får vidta någon åtgärd som går utöver det nödvändiga; det måste vara balans mellan mål och medel. Se U. Bernitz & A. Kjellgren, Europarättens grunder. 3 uppl. 2007. S. 107-110.
- ⁵ Blaise Pascal (1623-1662), även fysiker, filosof och teolog; ”det skrämmande geniet”, se B. W. Dufwa, Integration genom fristående akademiska grupper, ERT 2006 s. 307.
- ⁶ „La multitude qui ne se réduit pas à l’unité est confusion; L’unité qui ne depend pas de la multitude est tyrannie.” (B. Pascal, Pensées nr 501).
- ⁷ Com (76) 372.
- ⁸ NFT 2007 s. 337.
- ⁹ NFT 2007 s. 343-346 med principiella argument mot ett direktivförslag, vilka, om de är riktiga, rimligtvis innebär att von Eyben också misstror framtiden för ett sådant förslag.
- ¹⁰ NFT 2007 s. 342.

- ¹¹ NFT 2007 s. 337.
- ¹² Så författaren och moralfilosofen Michel de Montaigne (1533-1592) i *Essais* II, 32: "Il ne faut pas juger ce qui est possible et ce qui ne l'est pas selon ce qui est croyable et incroyable à notre sens."
- ¹³ NFT 2007 s. 345-346.
- ¹⁴ NFT 2007 s. 336.
- ¹⁵ NFT 2007 s. 337.
- ¹⁶ NFT 2007 s. 341.
- ¹⁷ Detta har föranlett den Franska Akademiens Medicinska avdelning att reagera och sträva efter en större och mera konsekvent europeisk satsning på frågan, se vidare B. W. Dufwa, *Integration genom fristående akademiska grupper*, *Europarättslig tidskrift (ERT)* 2006 s. 307-331, 325. Jfr också B. W. Dufwa, *Discussion* s. 43-44 och *Audition* s. 59-60. Ur *Harmonisation de la réparation des préjudices corporels dans l'Union européenne. Application au contentieux de la responsabilité médicale. Sous la direction de Jacques Hureau. Paris 2007* [ISBN 978-2-7430-0960-1].
- ¹⁸ Sålunda i strid med hur den svenske lagstiftaren uppfattat möjligheterna att arbeta på området att döma av trafikförsäkringslagens innehåll. Frågan behandlad i B. W. Dufwa, *Insurance in a European Tort Law Perspective*. Ur: *European Tort Law. Eastern and Western Perspectives*. Ed. M. Bussani. Bern 2007 (Stämpfli Publishers Ltd) [ISBN 3-7272-2642-0]. S. 133-152.
- ¹⁹ Närmare om denna typ av ansvar, se B. W. Dufwa, *Flera skadeståndsskyldiga*. Vol. I. 1993. Nr 86-96.
- ²⁰ NFT 2007 s. 339.
- ²¹ NFT 2007 s. 346 där det talas om uppgiften att försöka sprida vårt huvudbudskap till det övriga Europa om våra speciella försäkringslösningar och liknande anordningar.
- ²² NFT 2007 s. 337, där den svenska personskaderätten ses som en exportvara.
- ²³ NFT 2007 s. 337.
- ²⁴ Jfr B. W. Dufwa, *Recension av B. Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt*, *Juridisk Tidskrift (JT)* 2007/2008 s. 482-503, s. 483.
- ²⁵ Principerna finns tillgängliga på internet: www.restatement.info. Om gruppens arbete, se Dufwa, a.a. s. 483-485 samt Dufwa i 1 ovan a.a. s. 328-330. Se också särskilt om den rättsliga bakgrunden till gruppens arbete: J. Basedow, *The Private International Law of Insurance Contracts in the European Union*. Ur *Essays on Tort, Insurance, Law and Society in Honour of Bill W. Dufwa*. Vol. I. S. 147-156.
- ²⁶ Se NFT 2007 s. 345.
- ²⁷ NFT 2007 s. 336.
- ²⁸ NFT 2007 s. 340.